

VAAKUNASELITYS

Vaakunaselitys on lyhyesti sanoen vaakunan sisällöllisen sommitelman sanallinen selostus, jonka turvin heraldiikan säännöt hallitseva taiteilija kykenee antamaan vaakunalle virheettömän kuvallisen hahmon. Selityksen tehtävä on välittää tiedot vaakunasta mahdollisimman yksiyymmärteisellä tavalla.

Jottei tällainen määritelmä kuitenkaan jättäisi vaakunaselitystä merkitykseltään toissijaiseksi, on paikallaan korostaa, että vaakunaselitys on vaakunan oikeellisuuden ainoa mitta. Jos vaakunapiirros ja vaakunaselitys poikkeavat toisistaan, ratkaisee asian vaakunaselitys, ja kun vaakuna esimerkiksi rekisteröidään, rekisteröidään nimenomaan vaakunan sanallinen selitys, ei niinkään sen mukana tavallisesti seuraavaa kuvaa.

Tästä on muuan tärkeä seuraus, jota ei näköjään voi painottaa liiaksi: niin kauan kuin vaakunan toteutus vastaa vaakunan selitystä, niin kauan se on oikea erosipa kuva tyyliltään tai muulta toteutukseltaan miten paljon tahansa toisesta saman selityksen toteutuksesta. Kun näin on, on itse vaakunaselityksen oltava luotettava, ja tämä taas edellyttää tiettyä sidonnaisuutta ja säännönmukaisuutta.

Monessa maassa – eritoten Englannissa ja Ranskassa – vaakunaselityksen muotovaatimukset ovat hyvinkin tiukat ja tarkat olipa kysymys sanonnoista tai asioiden käsittelyjärjestyksestä. Kielikin on karsittua ja monessa mielessä hyvin täsmällistä, mutta samalla täynnä vanhentuneita sanoja ja vain siihen vihkiytyneiden ymmärrettävissä. Siinä elää yhä keskiaikainen traditio.

Suomenkielisen vaakunaselityksen traditiot ovat yhä muotoutumassa, mutta oppisanasto on kuitenkin jo pitkälle kehittynyt. Suomalainen vaakunaselitys on moniin muunkielisiin verrattuna hyvin vapaa ja hyvin yleiskielen mukainen. Oppisanoja se tietysti käyttää ja ehkäpä kaihtaa hieman verbejä.

Tietyt muotovaatimukset vaakunaselityksen sentään on täytettävä. Tärkein on kenties se, että selityksen on oltava asiallinen, selkeä ja vain yhdellä tavalla ymmärrettävissä. Parhaimmillaan sanonta on ytimekästä ja nasevaa. Hyvässä vaakunaselityksessä ei ole itsestäänselvyksiä, ei turhia toistoja eikä sanontoja tahi kuvauksia, joille on olemassa osuva heraldinen termi tai sanonta. Toisaalta ei tietenkään ole mieltä mennä lyhyiden ja nasevuuden tavoittelussa niin pitkälle, että selityksestä tulee arvoitus.

Selityksen asiallisuus edellyttää, että kerrotaan kaikki vaakunan olennaiset seikat, mutta tietoisesti pidätetään epäolennaisten pikkupiirteiden kuvauksesta. Ongelmaksi jää näin kysymys siitä mikä loppujen lopuksi on vaakunan sisällön kannalta olennaista, mikä ei. Yleissääntöä tällaisesta ei käy antaminen, paitsi toteamalla, että pelkät piirrokselliset tai muut tyyliseikat miltei aina ovat vaakunaselitykseen kuulumattomia. On helppo huomata, että jos vaakunan tunnuskuviona on avaimet ristissä, niin vaakunan olennaisen sisällön muodostavat kaksi avainta ja ehkä vielä sekin, että ne ovat ristissä. Sen sijaan avainten kahvojen ja haittojen kuvailu lähes varmasti on turhaa yksityiskohtien kuvailua, turhaa sikäli, että se vain sitoo tarpeettomasti vaakunan seuraavan toteuttajan kädet.

Heraldikassa on paljon kuvioita, joilla tyylitelty tai muutoin kiteytyneen ulkoasunsa lisäksi on myös vakiintunut asento, suunta tai sijainti kilvellä. Näiden seikkojen uudelleen ilmoittaminen vaakunaselityksessä ei yleensä kuulu asiaan. Usein voi normaalipaikasta poikkeavankin sijoituksen jättää mainitsematta, nimittäin silloin kun loogisia paikkoja on vain yksi. Toisaalta ”kaiken varalta” sanottu on aina pienempi synty kuin epäselvästi sanottu.

Periaatteellisesti on mahdollista kirjoittaa vaakunaselitykseksi vain esimerkiksi sinisellä kilvellä kultainen leijona tai punaisella kilvellä kolme hopealiljaa tai kultaisella kilvellä punainen reunus, jossa kultaisia Andreaksen ristejä. Heraldikko piirtää tällöin leijonan pystyyn kavahtaneeksi, liljat järjestykseen 2 + 1 ja reunukseen kahdeksan irtonaista vinoristiä. Tämä näet vastaisi traditionaalista tapaa – joka johtuu tietysti siitä, että alun pitäen tunnuksia olivat leijona, lilja ja vinoristi, ei niinkään se missä asennossa ne olivat tai

montako niitä oli. Sittenkin myös jälkimmäisille ominaisuuksille on säilytetty siksi paljon vertauskuvallisia tehtäviä, että nykytelityksissä on kyllä varminta nämä seikat mainita. Voipa ”turhaa” sanaa puolustaa silloinkin, kun se tuo selitysvirkkeeseen sujuvuutta tai parantaa lauserytmiä, kunhan pysytään kohtuudessa.

Vaakunaselityksen kieli noudattaa suomenkielen sääntöjä ja mielellään hieman tyylioppiakin. Selityksen ei esimerkiksi tarvitse suinkaan olla yhtä virkettä. Se voidaan hyvin hajoittaa erillisiksi lauseiksi, jolloin mm. vältetään sisäkkäiset relatiivilauseet ja mutkikkaat lauseenvastikkeet. Tunnuksen eteen lähes aina tarvittavista määreistä voinee ensimmäiseksi suosittaa väriä. Sanotaan siis esimerkiksi kultainen, kolmilehtinen lehmuksen oksa.

Sanonnoissa ja tavallisissa vaakunaselityksissä käytetyissä sanoissa ei juurikaan ole sellaisia, joiden merkitys poikkeaisi yleiskielisestä, jos jätetään huomiotta käsitteet oikea ja vasen suunnista puhuttaessa. Sen sijaan niiltä puuttuvat yleiskielen tuntemat rinnakkaismerkitykset. Heraldisessa kielenkäytössä niillä on vain yksi, täsmällinen merkitys. Tällaisia ovat mm. pieli, kairattu, siivekäs, kiila ja ylimalkaan ns. airutkuvioiden nimitykset sekä näistä johdetut termit.

Tältä osin heraldista kieltä joutuu jonkin verran opiskelemaan, ja tämän vuoksi teoksen eri lukujen yhteydessä on pyritty esittelemään heraldista termistöä enemmän kuin kunkin aiheen käsittely sinänsä olisi vaatinut.

Vaikka siis heraldisilla termeillä on vain yksi merkitys, on toisaalta tunnuksia, joilla on monta nimeä. Tällaisia ovat erityisesti lintu, kala, muutama pienpeto ja jokunen käyttöesine. Linnun tai kalan tunteminen lajilleen on vaakunassa yleensä varsin kyseenalaista. Silti niistä kuitenkin käytetään ja on sopivaa käyttääkin vaakunaselityksessä lajinimeä, jos kysymyksessä on ns. puhuva vaakuna. Sama koskee esineitäkin. On aivan luonnollista käyttää Kiiskelän vaakunan kalasta nimeä kiiski ja Haukiveden vaakunan kalasta nimeä hauki jopa suuresti riippumatta siitä miten kala on piirretty.

Asioiden käsittelyjärjestys tulee vaakunaselityksessä eteen kahdella tasolla, nimittäin missä järjestyksessä käsitellään täydellisen vaakunan osat ja missä kilvellä olevat tunnuksat. Molempia säätelevät tietyt tavat, joista ensiksi mainittua koskevat ovat koko lailla tiukat, jälkimmäisessä kielelliset ja selvyysnäkökohdat painavat enemmän kuin jokin kaava.

Täydellisen vaakunan selitys alkaa kilvestä, jatkuu siitä ensin ylöspäin ja sitten sivuille sekä lopuksi kilven taakse, mikäli tarvetta on.

Järjestys on siis seuraava

- kilpi väreineen ja tunnuskuviointeen
- kypärä
- kypäränpeite
- lakipunos, koristekruunu tms.
- kypäränkoriste
- kilvenkannattajat ja jalusta
- kilven tausta, jossa voi olla mm. esiin työntäviä aseita, lippuja, ristejä tms. sekä joissakin tapauksissa ns. kruunausviitta,
- tunnuslause (ei välttämätön, ei edes suositeltava)

Kilpeen mahdollisesti kiinnitettävät kunniamerkit on selostettu toisaalla. Ne eivät kuulu vaakunaselitykseen.

Vaakunakilpeä selostettaessa käsitellään ensin kilpi, sitten päätunnus ja sivutunnukset sekä lopuksi erotteluun kuuluvat tai muut vaakunaan jälkepäin lisätyt seikat.

Kilvestä ilmoitetaan väri tai värit, kilven jaot sekä mahdollinen kylvöisyys ja yleensä myös sirotteisuus järjestyksessä, jonka sujuvuus ja selvyys saavat sanella.

Kilven muotoa tai tyyllilajia sen sijaan ei vaakunaselityksellä voida määrätä, ei liioin damaskointia eikä mahdollista varjostusta.

Päätunnuksista mainitaan usein airutkuvio ensimmäiseksi, koska sen sijainti on tavallisesti hallitseva ja koska se toimii tietynlaisena kiintopisteenä. Tämä koskee erityisesti hirttä, paalua ja palkkeja. Muissa tapauksissa kilven sydänkohtaan sijoitettu tunnus on yleensä perusteltua kuvata ensin.

Kahdesta päällekkäin olevasta tunnuksesta mainitaan alla oleva ensin. Toisen sanotaan olevan tämän päällikkeenä tahi sijaitsevan tässä, esimerkiksi ”leijonan päällikkeenä jänne” taikka ”hirressä kolme ruusua”.

Samanarvoisista tunnuksista toista ylempänä sijaitseva tai oikeammalla oleva käsitellään ensin. Sama sääntö pätee vähäisin poikkeuksin myös jaetun kilven värien järjestykseen.

Sivutunnusten yhteydessä käytetään sanontaa ”saatteenä se ja se”, mutta välttämätöntä tämä ei ole. Monta kertaa käy yhtä hyvin sanoa yläpuolella, rinnakkain, molemmin puolin tms. yleiskielen tapaan. Koska saatetta pidetään sivutunnuksena, ei samanarvoinen tunnus voi olla toisen saate.

Kun vaakunaselityksessä puhutaan eläinten varuksista, tarkoitetaan

- nelijalkaisen otuksen sarvia, hampaita ja kynsiä, joita ovat myös kaviot ja sorkat;
- siivekkään kynsiä, jalkojen höyhenetöntä osaa ja nokkaa;
- kalojen eviä ja pyrstöä.

Eläinten muut osat, kuten kieli, korvat, parta, harja ja heltat eivät kuulu varuksiin. Ne edellyttävät eri mainintaa, mikäli niille halutaan oma väri.

Vaakunaselityksessä varukset-sanonnan käyttö on suotavaa petojen, sarvipäisten eläinten, petolintujen ja kalojen yhteydessä. Pikkunisäkkäiden, riista- ja laululintujen, vaihtolämpöisten yms. ”varukset” on sopivinta luetella yksin kappalein.

Vielä on paikallaan kosketella kahta sanontaa, joilla on tarkat merkityserot vastoin yleiskielen mukaista käytäntöä. Ensimmäisen muodostavat airutkuvioiden nimistä johdetut sanonnat, joita kuvatkoon hirsittäinen ja hirsittäin. Edellinen tarkoittaa, että tunnus on samassa asennossa kuin hirsi eli siis vaakasuorassa, jälkimmäinen, että monta tunnusta on sijoitettu vierekkäin.

Toinen huomionarvoinen sanapari on vuoroväriinen – vuorovärein. Näistä edellinen kertoo tunnuksen tai tunnusten itsensä olevan kahta väriä, jälkimmäinen, että jaetun kilven värikenttään sijoitetut tunnukset ovat kokonaisuudessaan vaakunan toista väriä – ani harvaa poikkeusta lukuunottamatta.

Suomen heraldiikassa kuviollisia koroja käytetään paljon. Vaakunaselityksen kannalta niihin liittyy joitakin erityishuomion ansaitsevia piirteitä.

Kun kilven jakoviivana käytetään kuviokoroa, se voidaan vaakunaselityksessä sanoa huomattavan monella tavalla. Vaihtoehdon valinta riippuu selityksen muusta sisällöstä ja muista sanonnoista. Suosituimmuusasemaa millekään vaihtoehdoista ei voi antaa.

Joskus, tosin harvoin kilpi on katkaistu keskikohtaansa ylempää tai alemmää. Suositeltavin sanonta on tällöin ylennetyksi tai alennetusti katkaistu tai katkoinen. Kuviokoroa käytettäessä voitaisiin siis sanoa esimerkiksi ”turkiskorolla ylennetyksi katkaistulla kilvellä”.

Mikäli koro on airutkuvion rajaviiva, sen sakarat, hampaat, havut jne. osoittavat kuviosta ulospäin. Tästä seuraa, että tapauksissa, joissa syystä tai toisesta koron elementtien, esimerkiksi hampaiden luku ilmoitetaan vaakunaselityksessä, niiksi on muistettava laskea airutkuvioista ulospäin osoittavat.

Koroperheessä on kaksi koroa, jotka voivat tuottaa kielellisiä vaikeuksia, koska ne on aikoinaan ristitty harkitsemattomasti, nimittäin hammastettu sakarakoro ja painanteinen pilvikoro. Ne eivät kaikissa tapauksissa luonnu vaakunaselitykseen, jollei niitä hieman muokkaa. Käy sanominen sakarakoroinen hirsi tai

pilvikoroisessa lakiossa tahi hammaskoroisesti punaiseen ja hopeaan lohkaistulla kilvellä, mutta jos koroina ovatkin äsken mainitut, niin vastaavat esimerkit kuuluisivat hammasetusti sakarakoroinen hirsi, painanteisesti pilvikoroisessa lakiossa ja painanteis-pilvikoroisesti punaiseen ja hopeaan lohkaistulla kilvellä.

Käytettävissä oleva tila ei suo mahdollisuutta käsitellä monivivahteista selitystekniikkaa kilven osalta tämän yksityiskohtaisemmin. On ehdotettava perehtymistä Suomen kunnanvaakunat -teoksen tarjoamiin esimerkkeihin ja Suomen Heraldisen Seuran kustantamaan vaakunanselitysooppaaseen.

Turvauttaessa suomenkieliseen vaakunakirjallisuuteen – muuhunkin kuin tässä viitattuun – on syytä ottaa huomioon, että heraldinen kieli kehittyy kaiken aikaa sekä että kirjallisuudessa käytetyt termit ovat eräiltä osin jo vanhentuneita ja käytöstä poistuneita.

Täydellisen vaakunan osista mainitaan selityksessä heti kilven jälkeen kypärän laatu sekä, jos kypäröitä on useita, myös sijoitus. Suomalaisen porvarisvaakunan kypärä on aina suljettu eli ns. pistokypärä, aatelisvaakunoissa se on useimmiten kalterikypärä. Kypärän metallia tai väriä vaakunaselityksessä ei sanota.

Kypärää seuraavat selityksessä kypäränpeite ja lakipunos. Useimmiten käy mainita ne yhdessä ilmoittamalla vain värit, esimerkiksi ”kypäränpeite ja lakipunos punaista ja kultaa”. Jos sitä vastoin metallin ja värin järjestys joko peitteessä tai punoksessa poikkeaa tavanomaisesta tai jos värejä on enemmän kuin kaksi tai jos kypäränpeite koostuu kilven jakojen tapaan väripinnoista, vaaditaan yksikohtainen selitys. Se voisi olla esimerkiksi ”kypäränpeite päältä punainen ja musta, vuori hopeaa”, jolloin peitteen punainen kuuluu peitteen oikeaan ja musta vasempaan puolikkaaseen.

Mikäli lakipunos on monivärinen, riittää yleensä ilmoittaa värien järjestys vain kerran luettelematta joka kierrettä erikseen, esimerkiksi ”lakipunos punaista, hopeaa ja mustaa”.

Kypäränkoristeen selittämisessä käytetään soveltuvin osin samoja keinoja, ilmauksia ja termejä kuin kilvelläkin olevien tunnusten selittämisessä. Asian luonteesta kuitenkin johtuu, että usein on turvauttava hieman kuvailevaan tyyliin. Myös kypäränkoristetta selitettäessä on hyvä pitää mielessä, että tarkoitus on kertoa mitä on kypäränkoristeena, ei sitä millä tavoin ne on piirretty.

Mikäli tunnuslause halutaan vaakunaselitykseen sekin, riittää hyvin määrätä vain sen paikka ja sisältö, mutta jättää värit ja kirjainten tyyli vaakunan toteuttajan harkintaan.

Koottakoon lopuksi vielä yhteen seikat, jotka porvarisvaakunan selityksessä kuuluu kertoa tai olla kertomatta – kilvestä kerrotaan värit ja kilvellä olevat tunnukset, mutta ei kilven muotoja eikä asentoa
– kypärästä ilmoitetaan vain laji (joka on porvarisvaakunassa aina pistokypärä), mutta ei väriä eikä asentoa
– kypäränpeitteestä ja lakipunoksesta mainitaan vain värit, mutta ei muotoa tai muuta piirroksellisuutta
– kypäränkoristeesta kerrotaan mikä se on sekä värit ynnä tarvittaessa asento ja suunta
– mahdollisesta tunnuslauseesta selostetaan vain teksti, mutta ei mielellään värejä eikä varsinkaan kirjainten tyyliä.

Vielä tähdennettäköön, että vaakunan perustelut, ts. maininta siitä miksi jokin tunnus on valittu tai mitä sen pitäisi kuvaaman, eivät lainkaan kuulu vaakunaselitykseen.